

Zahraničnoobchodné vzťahy EÚ s južnými susedskými krajinami po Arabskej jari¹

Ľubica Zubaľová²

EU Foreign-trade Relations with Southern Neighbourhood Countries after Arab Spring

Abstract

Middle East North Africa (MENA) countries are going through turbulent changes since the end of the year 2010, but it is still not clear what will be the future of the region. Only few countries were able to benefit from Arab spring, Morocco among others, the rest of the region is fighting with bigger or smaller difficulties: Libya went through civil war and is far from peace and prosperity, Syria is still fighting and the rest of the region is heavily influenced by the migration of the refugees. EU redefined the priorities of European neighbourhood policy that should be more flexible, differentiate the countries and focus on stability and safeness. The article, based on the analysis of economic development of region MENA and analysis of trade exchange with individual countries and the region: before, during and after Arab spring, evaluates the trade development between EU and MENA countries participating in European neighbourhood policy and identifies the most serious barriers of mutual cooperation.

Key words

European neighbourhood policy, trade, trade barriers, Arab spring

JEL Classification: P45, O24, O53

Úvod

Krajiny regiónu severnej Afriky a Blízkeho východu MENA prechádzajú od konca roku 2010 výraznými zmenami, máloktorá krajina však dokázala z udalostí Arabskej jari vyťažiť. Arabská jar sa začala protestmi v Tunisku, potom došlo k nepokojom v Egypte, neskôr v Líbyi a v Sýrii. V Líbyi a Sýrii prerástli vzbury obyvateľov do ozbrojených konfliktov, ktoré vyvolali v krajine chaos a mali deštruktívny vplyv na celý región. Očakávaná demokratizácia, ktorá mala priniesť obyvateľom lepší život, zníženie chudoby a oživenie celého hospodárstva, neprebehla podľa predstáv protestujúcich. Výnimkou je Maroko, v ktorom došlo ku konštitučným zmenám a relatívne slobodným voľbám a ktorého hospodárstvo sa sľubne rozvíja. Ostatným nepriniesli búrlivé udalosti veľký prospech, naopak, väčšina z krajín regiónu je súčasťou bezpečnostnou situáciou v Sýrii a Líbyi negatívne ovplyvnená.

¹ Príspevok je súčasťou riešenia projektu GAAA 26_2/2016 *Porovnanie konkurenčnej schopnosti SR v rámci krajín V4 na základe vybraných indikátorov*

² Ing. Ľubica Zubaľová, PhD., Ekonomická univerzita v Bratislave, Obchodná fakulta, KMO, Dolnozemska 1, Bratislava, E-mail: lzubalova@gmail.com

EÚ v roku 2015 opätovne prehodnocovala Európsku susedskú politiku (ESP) a uskutočnila revíziu, ktorá však neprináša revolučné zmeny: predovšetkým by mala byť flexibilnejšia, pristupovať ku členským krajinám diferencovane, s užším zameraním a riešiť konkrétne problémy regiónu. V roku 2011 bola prioritou ESP podpora demokracie, od roku 2015 je to, vzhľadom na bezpečnostnú situáciu, stabilizácia. Ani prístup „viac za viac“ – viac reforiem – viac finančnej podpory, nepriniesol želané výsledky a strategické ciele boli zúžené na dosahovanie základných slobôd, práva a poriadku, rovnosť pohlaví a ľudské práva. Prioritou ostáva stabilizácia partnerstva: riešenie bezpečnosti, hospodárskeho rozvoja regiónu a nelegálnej migrácie.

Krajiny regiónu sú tradičnými obchodnými partnermi EÚ, čo vyplýva na jednej strane z koloniálnej minulosti a na druhej z geografickej blízkosti. Vzájomná spolupráca bola výrazne posilnená v 70. rokoch prijatím Globálnej stratégie pre stredomorský región, neskôr vzniklo Euro-stredomorské partnerstvo, v rámci ktorého bola prijatá tzv. Barcelonská deklarácia, ktorá položila základ vzniku zóny voľného obchodu. Od roku 2004 patria krajiny regiónu pod Európsku susedskú politiku a v roku 2008 sa začala bilaterálna projektová spolupráca v rámci Únie pre Stredomorie.

1 Metodika práce

Cieľom príspevku je, na základe skúmania súčasnej hospodárskej situácie v regióne a analýzy vzájomnej obchodnej spolupráce s jednotlivými krajinami regiónu v období pred, počas a po Arabskej jari, vyhodnotiť vývoj obchodnej spolupráce EÚ s krajinami MENA, ktoré patria pod Európsku susedskú politiku a identifikovať najzávažnejšie bariéry vzájomnej spolupráce.

Čiastkové ciele:

1. Identifikovať potenciál regiónu, ktorý by mohol napomôcť rastu HDP.
2. Analyzovať riziká, ktoré by mohli viesť k stagnácii rastu HDP, prípadne k oživeniu alebo predĺženiu krízy alebo konfliktu.
3. Vyhodnotiť obchodnú spoluprácu Slovenskej republiky s vybranými krajinami regiónu MENA.

Príspevok skúma krajiny regiónu MENA, ktoré patria pod Európsku susedskú politiku a majú podpísanú asociačnú dohodu s EÚ a Sýriu a Líbyu, ktoré majú výrazný vplyv na bezpečnosť celého regiónu. Z hľadiska cieľa skúmania sa príspevok zameriava hlavne na netarifné prekážky obchodu (keďže veľká časť tarifných prekážok bola odstránená v rámci asociačných dohôd). Alžírsko a Jordánsko sú naklonené voľnému obchodu, najviac netarifných prekážok, brániacich voľnému obchodu, má Egypt, prekážky obchodu s Palestínou vychádzajú z nízkej ekonomickej úrovne krajiny a obštrukcií, ktoré vytvára Izrael.

V príspevku bola využitá analytická, komparačná a syntetická metóda. V časti 2.1 autorka vyhodnocuje pomocou analytickej, komparačnej a syntetickej metódy vývoj vzájomnej obchodnej výmeny regiónu MENA s EÚ ako regiónu, ako aj obchod jednotlivých krajín MENA s EÚ. V časti 2.2 skúma autorka za pomoci analytickej metódy netarifné prekážky vzájomného obchodu a autonómne preferencie, ktoré EÚ ponúka niektorým

krajinám na podporu ich exportu do EÚ. V časti 2.3. analyzuje ostatné riziká a potenciálne faktory, ktoré majú vplyv na obchodné vzťahy regiónu.

Na účel získania údajov boli využité odborné články, údaje FAO, odborné publikácie a časopisy a oficiálne webové stránky EÚ.

2 Výsledky a diskusia

Podľa Dadusha (2016) hospodársky vývoj krajín MENA zasiahli nízke ceny ropy aj problémy v eurozóne. Vonkajšie faktory sú zintenzívnené nestabilnými a/alebo slabými vládami, vysokou nezamestnanosťou hlavne v radoch mládeže a nesplnenými očakávaniami po Arabskej jari (Dadush U., 2016). Podľa analýzy autora nízke ceny ropy (spolu s občianskymi vojnami) zasiahli nielen producentov ropy, ale aj okolité krajiny, kam migrovala pracovná sila. Ako relatívne stabilné sa ukázali monarchie (Jordánsko, Maroko), nestabilné/slabé vlády sú v Líbyi, Sýrii, Egypte, tradične krehkým štátom je aj Libanon. Vysoká nezamestnanosť je typická pre celý región a nezamestnanosť mládeže môže byť podnetom pre vznik nových nepokojov. Za rizikové možno považovať aj vysoké prírastky obyvateľstva a environmentálne problémy, ktoré podľa neomalthusinánov môže viesť k násilným konfliktom. Podľa Gleicka možno nedostatok vody v regióne využiť aj ako politický prostriedok na dosiahnutiu politických cieľov (Šmíd T., 2010) – prípad využitia rieky Jordán Izraelom, využívanie Eufratu a Tigrisu Tureckom a Sýriou. Tieto teórie považujeme za validné v prípade sledovaného regiónu, v ktorom sú okrem demografických problémov a nezamestnanosti prítomné aj problémy s pitnou vodou a konflikty týkajúce sa ropy (Líbya).

V krajinách MENA je zjavné spomalenie rastu HDP od roku 2009 až po prepád v roku 2011 (Libanon), 2010 Jordánsko – v oboch krajinách nedošlo dodnes k významnému oživeniu rastu HDP. V regióne stúpa percento ľudí žijúcich v chudobe (IMF, 2017).

Podľa MMF sú hlavnými negatívnymi faktormi ovplyvňujúce výkonnosť regiónu *vysoký populačný rast a environmentálne problémy*. Vyššie prírastky obyvateľstva dosahuje iba subsaharská Afrika, v MENA je ročný prírastok, podľa The Economist, asi (1,8 %) a od roku 1980 sa populácia strojnásobila (The Economist, 2016). Vysoké prírastky znamenajú nízku pravdepodobnosť poklesu chudoby a rastu HDP na obyvateľa. K ďalším faktorom patrí: *nízka produktivita, zaostávajúce politické a inštitucionálne reformy, veľký a nákladný verejný sektor, neefektívny a neadekvátny vzdelávací systém, nedostatočne vyvinuté finančné trhy, obchodné bariéry a výmenné kurzy* (MMF, 2016). Vzhľadom na konflikty v regióne a rastúcu chudobu je kritická miera emigrácie do západnej Európy, ktorá je však podľa Fukuyama nevyhnutná a vedie k podpore demokracie v krajinách, v ktorých doteraz neexistuje (Eichler, J. 2010). Výraznejšiemu oživeniu by v regióne napomohol mier, ktorý je však v nedohľadne, oživenie globálnej ekonomiky a rast cien ropy, čo by zvýšilo príjmy najmä krajinám produkujúcim ropu, prípadne ich susedom, ktorí tradične migrujú za prácou v ťažobnom priemysle. Predovšetkým však krajiny regiónu potrebujú vyriešiť svoje vnútorné problémy. K potenciálu, ktorý región MENA môže využiť k oživeniu, patrí: lacná pracovná sila, vysoká miera gramotnosti, rezervy v zapojení žien do pracovného procesu, nerastné suroviny, obchodné napojenie

na západnú Európu, možnosť zapojiť sa do spoločných projektov v rámci Európskej susedskej politiky, ponuka veľkého trhu spotrebiteľov, cestovný ruch a projekty budovania infraštruktúry.

2.1 Vzájomná obchodná výmena EÚ a krajín MENA

Krajiny južnej vetvy susedskej politiky sú tradičnými obchodnými partnermi EÚ a najmä dovoz EÚ z regiónu má trvale rastúcu tendenciu, k výraznému poklesu došlo v roku 2009 (o 29,3 %) a v roku 2013 (konflikt Sýria a Líbya). Vývoz poklesol v krízovom roku 2009 o (11,8 %), od roku 2013 vývoz z EÚ stagnuje a klesá. V roku 2015 došlo k nárastu o (4,5 %). Vývoz EÚ klesal v krízovom roku 2009 do všetkých krajín okrem Libanonu a Líbye. V období Arabskej jari alebo po nej došlo k poklesu exportu najmä do Sýrie, Líbye a Egypta. EÚ má aktívnu obchodnú bilanciu so všetkými krajinami okrem Líbye, s Alžírskom bola dlhodobo pasívna, ale v roku 2015 bola aktívna. Podrobnejšie údaje poskytuje tabuľka 1.

Tab. 1 Zahraničný obchod EÚ s krajinami MENA (mld. EUR)

	EÚ export	EÚ import	Bilancia
2008	137,5	151,7	– 14,1
2009	121,2	107,3	13,9
2010	150,6	133,3	17,3
2011	161,9	132,2	29,6
2012	175,2	155,5	19,7
2013	179,5	146,5	33,1
2014	177,5	139,4	38,1
2015	185,4	133,1	52,2

Zdroj: European Commission, 2016.

V tabuľke 2 sú zachytené údaje o dovoze EÚ z jednotlivých krajín MENA v období rokov 2005 – 2015.

Tab. 2 Dovoz EÚ z krajín MENA (mil. EUR)

Krajina	2005	2009	2011	2013	2014	2015
Alžírsko	20 885	17 411	27 850	31 920	29 458	20 703
Tunisko	6 827	8 006	9 913	9 348	9 365	9 507
Maroko	9 123	6 585	8 876	10 046	11 053	12 444
Egypt	5 238	6 180	9 608	7 969	8 579	7 196
Jordánsko	389	179	314	353	338	384
Libanon	217	256	412	342	332	408

Krajina	2005	2009	2011	2013	2014	2015
Izrael	9 752	8 913	12 769	12 480	13 256	13 368
Palestína	10	6	12	14	14	16
Líbya	19 855	20 872	10 447	23 203	12 477	7 427
Sýria	3 089	2 351	3 216	128	89	87

Zdroj: European Commission, 2017.

Z tabuľky 2 je zrejmé, že EÚ dováža najviac z Alžírsku (energetické zdroje), Izraela a Maroka. Najmenej dováža z okupovaných palestínskych území (blokáda Izraela) a Sýrie, kde došlo k prudkému prepadu obchodu z dôvodu pretrvávajúcej občianskej vojny. Dovoz EÚ z **Alžírsku** od roku 2005 rástol až do roku 2008, v roku 2009 poklesol o (38,4 %). V roku 2010 došlo k oživeniu obchodu o (21,1 %) a rast bol zaznamenaný až do roku 2012. Od tohto obdobia vzájomný obchod klesá ako následok stagnácie hospodárskeho vývoja regiónu, v roku 2015 bol na úrovni 20 703 mil. eur, čo predstavuje pokles o (29,7 %). Príčinou celkového poklesu hodnoty dovozu je pokles cien ropy na svetových trhoch. Dovoz EÚ z **Tuniska** má rastúcu tendenciu, k poklesu o (15 %) došlo v krízovom roku 2009 a po udalostiach Arabskej jari v roku 2012 a 2013. Od roku 2014 dovoz mierne rastie. Import do EÚ z **Maroka** má rastúcu tendenciu s poklesom v krízovom roku 2009 o (22,5 %), v ostatných rokoch obchod rástol – najnižší prírastok je zaznamenaný v roku 2012 o (5,1 %) – vplyvom udalostí Arabskej jari. Import EÚ z **Egypta** striedavo klesá a stúpa, v roku 2006 došlo k nárastu o (46,2 %) a ďalší rok k poklesu o (8,1 %), v roku 2009 k poklesu o (25 %) a k oživeniu o (17,4 %) v nasledujúcom roku. Po udalostiach Arabskej jari poklesol dovoz o (11,4 %) v roku 2012 a (6,4 %) v roku 2013. V roku 2015 opäť k poklesu o (16 %). Z tabuľky 2 je viditeľný výrazný pokles dovozu do EÚ v rokoch 2006 a 2009 (v oboch rokoch o 40 %) z **Jordánska**, od roku 2010 rastie so spomalením v roku 2012 a 2013 a poklesom v roku 2014. Dovoz z **Libanonu** do roku 2009 rástol, v krízovom roku 2009 poklesol o (28,2 %), avšak hneď nasledujúci rok sa vrátil na pôvodnú hodnotu. V rokoch 2012 – 2014 klesal až do roku 2015, kedy vzrástol o (22,8 %). V dovoze tovarov z **Izraela** došlo v roku 2008 k miernemu, v roku 2009 až (20 %) zníženiu hodnoty dovozov. V nasledujúcich dvoch rokoch bolo zaznamenané oživenie obchodu a následne k mierny poklesu v rokoch 2012 a 2013. Dovoz z Izraela v rokoch 2014 a 2015 opäť rástol. Dovoz z **Palestíny** je dlhodobo veľmi nízky s minimálnym ročným nárastom. V dovoze do EÚ z **Líbye** došlo k výraznému poklesu v roku 2009 o (40,9 %) a v roku 2011 o (64,3 %), v roku 2012 vzrástol import o (214,3%) a následne v rokoch 2013 - 2015 výrazne poklesol – dôvodom boli sankcie na dovoz ropy a bezpečnostná situácia v Líbyi, ktorá viedla k zničeniu ťažobných zariadení a zastaveniu ťažby ropy. V roku 2015 klesol dovoz o (40,5 %). Dovoz EÚ zo **Sýrie** bol až do roku 2011, s výnimkou roku 2009, na rovnakej úrovni, avšak v roku 2012 klesol o (91,5 %), v roku 2013 o (53,4 %) a v roku 2014 o (30,4 %). V roku 2015 opäť klesol, dovoz bol však už minimálny na úrovni 87 mil. EUR. Dôvodom je občianska vojna na území Sýrie. EÚ z väčšiny krajín regiónu znížila import v krízovom roku 2009 a v období po udalostiach Arabskej jari, kedy u všetkých krajín došlo k spomaleniu alebo poklesu exportu na územie EÚ.

V komoditnej štruktúre dovozu z Alžírsku prevažujú (99,7 %) palivá a produkty ťažobného priemyslu. Alžírsko je tretím najväčším dodávateľom zemného plynu do EÚ (Delegation of the European Union in Algeria, 2016). Ropa tvorí hlavnú položku dovozu

aj z Líbye. Z Maroka dováža EÚ hlavne potraviny: ryby a produkty z rýb a ovocie, kvety a hotové tovary. Z Egypta EÚ dováža palivá a produkty ťažobného priemyslu, textil, odvy a chemikálie, z Jordánska chemikálie a stroje a zariadenia, zo Sýrie zeleninu, nerastné suroviny, chemikálie, textil a papier, z Palestíny poľnohospodárske produkty a kameň. Z najvyspelejšej krajiny regiónu, z Izraela, dováža chemikálie, stroje a zariadenia a kovy a palivá (European Commission, 2016).

Tab. 3 Vývoz EÚ do krajín MENA (mil. EUR)

Krajina	2005	2009	2011	2013	2014	2015
Alžírsko	10 498	14 821	17 312	22 392	23 376	22 282
Tunisko	7 980	9 046	11 041	11 171	10 988	10 760
Maroko	11 836	12 038	15 407	17 289	18 201	18 185
Egypt	8 502	12 759	14 127	14 944	16 881	20 443
Jordánsko	2 339	2 603	3 266	3 714	3 678	3 999
Libanon	3 210	4 237	5 294	6 690	6 543	6 717
Izrael	13 502	11 493	16 892	16 930	16 972	18 981
Palestína	47	51	88	116	140	195
Líbya	3 601	6 539	2 119	7 845	5 313	4 166
Sýria	2 878	3 167	3 039	760	683	507

Zdroj: European Commission, 2017

Tabuľka 3 ukazuje, že najväčším exportným trhom pre EÚ je Alžírsko, Egypt, Izrael a Maroko. Vo vývoji vývozu EÚ do **Alžírska** môžeme sledovať nárast až do krízového roku 2009, keď došlo k poklesu. V ďalších rokoch export opäť vzrástol, aj keď od roku 2013 tempá rastu klesali a v roku 2015 poklesol medziročne o (4,7 %). Po prvýkrát od roku 2005 bola v roku 2015 obchodná bilancia kladná. Vývoz do **Tuniska** mal do roku 2009 rastúcu tendenciu, keď poklesol o (8,8 %), v ďalšom roku vzrástol a od roku 2013 mierne klesá. EÚ export do **Maroka** rástol tempom (16 – 18 %) až do roku 2009, keď klesol o (16,7 %), od roku 2010 opäť vývoz rastie, aj keď v rokoch 2013 – 2014 len miernym tempom a v roku 2015 opäť poklesol o (0,1 %). Vývoz rástol až do roku 2009 aj smerom do **Egypta**, keď mierne poklesol o (0,2 %), k ďalšiemu poklesu došlo v roku 2011 o 6,2 %. Od roku 2014 dochádza k výraznejšiemu oživeniu a nárastu o (13 %) a v roku 2015 dokonca o (21,1 %). Vývoz z EÚ do **Jordánska** má rastúcu tendenciu, s výnimkou roku 2009, keď poklesol o (11,7 %) a roku 2014 o (1 %). V roku 2015 vzrástol vývoz EÚ o (8,7 %). Vývoz desaťnásobne prevyšuje dovoz z krajiny. Vo vývoze z EÚ do **Libanonu**, ktorý je výrazne vyšší ako dovoz, došlo k zníženiu hodnôt, v rámci sledovaného obdobia, až v roku 2014 o (2,2 %). V roku 2015 bol zaznamenaný nárastu o (2,7 %). Vo vývoze tovarov do **Izraela** bol vývoj obdobný ako v dovoze: pokles bol vykazovaný v rokoch 2008 a 2009, v rokoch 2010 – 2011 došlo k oživeniu, v 2012 – 2013 k poklesu a následne v 2014 – 2015 k opätovnému nárastu. Export z EÚ do **Palestíny** rastie každoročne výraznejšie ako dovoz, potom jeho hodnoty sú stále veľmi nízke. V rastúcom vývoze z EÚ do **Líbye** bol evidovaný pokles až v roku 2011 o (70 %), v roku 2012 nárast o (200 %). V rokoch 2014 a 2015 klesal vývoz v rozmedzí (20 – 30 %) – pokles vývozu súvisí z chaosom v krajine. Vývoz do **Sýrie** poklesol v roku 2009, aj keď iba o (10 %),

od roku 2011 však postupne prudko klesal, až na hodnotu 507 mil. eur (dôsledok občianskej vojny a sankcií). Vývoz EÚ klesal v krízovom roku 2009 vo všetkých krajinách okrem Libanonu a Líbye. V období Arabskej jari alebo po nej klesol export najmä do Sýrie, Líbye a Egypta.

V komoditnej štruktúre vývozu EÚ do všetkých krajín MENA dominujú: stroje a zariadenia, produkty chemického priemyslu a potraviny. Navyše do Tuniska EÚ vyváža odvy, textil a pohonné látky, do Maroka plasty, do Libanonu palivá a produkty ťažobného priemyslu, do Izraela kovy a palivá, do Líbye produkty ťažobného priemyslu a do Sýrie potraviny a nápoje, zeleninu a tabak (European Commission, 2016).

2.1.1 Obchod SR s krajinami MENA

Najväčšími obchodnými partnermi SR v regióne MENA sú Egypt, Alžírsko, Maroko a Izrael. Obchodná bilancia SR s Egyptom je dlhodobo pozitívna, export vysoko prevyšuje import a v roku 2014 dosahoval obrat vzájomného obchodu 250 029-tis. eur. V našom vývoze hrajú dominantnú rolu stroje, zariadenia a automobily (91 %), v dovoze stroje a nástroje, textil a plasty (MZV, 2015). V obchode SR s Alžírskom za posledné dva roky vývoz SR vysoko prevažuje dovoz (vzájomný obchod dosahuje 155 454-tis. eur), pričom náš export tvoria najmä automobily (70 %). V obchode s Marokom bol v roku 2015 zaznamenaný výrazný nárast, predovšetkým vo vývoze SR. Vzájomný obchod dosiahol 146 761-tis. eur. Do Maroka vyvážame predovšetkým automobily (43 %), elektrické stroje a prístroje, televízory, obuv, plasty, papier a chemické tovary, dovážame stroje a prístroje (káble a rozvody 44 %), textil, osobné a iné vozidlá, zeleninu, obuv, potraviny, hnojivá a pod (MZV, 2017). Obchodná bilancia s Izraelom bola v roku 2014 aj 2015 pasívna a vzájomný obrat zahraničného obchodu v roku 2015 dosiahol 197 087-tis. EUR. Náš export na územie síce rastie, ale pomaly a našou hlavnou nevýhodou pri presadzovaní sa na izraelskom trhu je neznalosť prostredia, nejasný branding Slovenska a nízka úroveň public relations (MZV, 2016). Tieto nevýhody sú platné pre celé teritórium MENA. Pri obchode s Palestínou vysoko prevažuje náš export, aj keď absolútne hodnoty celkového zahraničného obchodu dosahovali v roku 2015 len 5 mil. eur (95 % tvoria vozidlá a stroje a zariadenia) a dovoz len 35 000 eur (obuv a gamaše, farmaceutické výrobky, prístroje, orechy a ovocie) (MZV, 2016).

2.2 Netarifné prekážky vzájomného obchodu MENA a EÚ a autonómne preferencie EÚ

V rámci asociačných dohôd eliminuje EÚ so signatármi pri budovaní zóny voľného obchodu tarifné prekážky, ostávajú však netarifné, ktoré obchod sťažujú. Exportéri do **Alžírsku** musia vyplniť tzv. štatistickú licenciu, ktorá predchádza dovozu a je v rozpore s dohodou o voľnom obchode. V roku 2015 zaviedla vláda kvantitatívne reštrikcie na dovoz niektorých tovarových položiek napr. automobilov a cementu. Vývozcovia farmaceutických liečiv narážajú na zoznam 300 produktov, ktoré je zakázané dovážať na alžírsky trh (ich produkcia na domácom trhu je podmienená nadpolovičným podielom vlastníctva domáceho výrobcu) a liečivá nie sú dostatočne chránené pred kopírovaním. Dovozcovia na **tuniský trh** čelia problémom s certifikáciou liečiv, vydanie povolenia k predaju trvá dva roky. Od roku 2010 uplatňuje **Maroko** kvóty na vývoz morských rias,

ktorý odôvodňuje vláda environmentálnymi obmedzeniami, marocké orgány nevydávajú licencie na vývoz surových koží. dňa 16. marca 2016 zaviedol **Egypt** nové dovozné úpravy, ktoré vyžadujú registráciu výrobcov (potvrdenie od obchodnej komory o kvalite, schválené egyptskou ambasádou a preložené akreditovaným prekladateľom do arabského jazyka) dovážajúcich do Egypta poľnohospodárske produkty, kozmetiku, hračky, textil a odevy, ktoré EÚ vníma ako bariéry vstupu na trh a ktoré vytvárajú netransparentné a neprehľadné podnikateľské prostredie. Dôvodom zavedenia je snaha o obmedzenie dovozu pre nedostatok devízových zásob. Obmedzenia majú znížiť ročný dovoz o 20 mil. dolárov. Egypt uvaľuje exportné dane na vývoz bielej ryže, neopracovaného mramoru a žuly. Pri dovoze tovarov na územie **Izraela** sa vyžaduje označenie potravín znakom kóšer. Izrael zaviedol netarifné bariéry na dovoz veterinárnych a humánných liečiv – kontajnery musia byť vybavené špeciálnymi teplotnými záznamníkmi a EÚ čelí problémom s dovozom liekov z krajín, ktoré pristúpili do EU od roku 2004 (European Commission, 2017).

Naopak, na podporu tuniského hospodárstva boli v apríli 2016 zvýšené kvóty na bezcolný dovoz olivového oleja z **Tuniska** (spolu 105-tisíc ton) (Delegation of the European Union in Tunisia, 2016). V roku 2016 EÚ zjednodušila **jordánskym** exportérom *uplatňovanie pravidiel pôvodu* na vybrané priemyselné produkty (rovnaká schéma ako pre EBA, everything but arms – všetko okrem zbraní, pre najmenej rozvinuté krajiny) na 10 rokov. Produkcia, na ktorú sa pravidlá pôvodu vzťahujú, musí (European Commission, 2016):

- pochádzať z 18 priemyselných a rozvojových zón Jordánska,
- musí zahŕňať minimálny objem práce utečenca zo Sýrie (prvý rok 15 % až do 25 % tretí rok).

Cieľom je podporiť domácich producentov a exportérov, naštartovať hospodársky rast a tvorbu pracovných miest. Dôvodom je vysoký počet utečencov, silný tlak na trh práce a uzatvorenie hraníc so Sýriou a Irakom, ktoré boli tradičnými vývoznými trhmi a obchodnými cestami. Uvoľnenie pravidiel pôvodu však diskriminuje výrobcov, ktorí nie sú schopní najať na prácu sýrskych utečencov, ktorí z obavy pred stratou humanitárnych dávok preferujú nelegálnu prácu. Úľavy sa netýkajú poľnohospodárskych a potravinárskych producentov a neaplikujú sa na celé teritórium krajiny (týka sa len špeciálnych ekonomických zón alebo odvetví, ktoré nezamestnávajú veľa Jordáncov). EÚ rozšíri regióny aj segmenty v prípade, ak Jordánsko vytvorí dodatočných 200-tisíc pracovných miest pre sýrskych utečencov, čo je vysoké číslo, vzhľadom na to, že jordánsky trh práce predstavuje 1 mil. pracovných miest a oficiálne (14 %) Jordáncov je už dnes nezamestnaných (DW, 2016). EÚ argumentuje možnosťou naučiť, resp. využiť zručnosti Sýrčanov (mnoho z nich by sa uplatnilo napr. v textilnom priemysle) v Jordánsku a neskôr aj doma v Sýrii po ich návrate, práca utečencov by pomohla aj jordánskemu hospodárstvu. Odborníci odhadujú, že utečenci zo Sýrie ostanú v Jordánsku minimálne 5 – 10 rokov.

2.3 Riziká a potenciál regiónu s vplyvom na obchodnú výmenu

Medzi najzávažnejšie riziká a problémy regiónu, ktoré ovplyvňujú hospodársky vývoj a obchod krajín (okrem spomínaných netarifných prekážok), patria:

- *Vysoký počet nezamestnaných mladých ľudí.* Až (60 %) populácie regiónu je vo veku do 30 rokov, pričom (30 %) mládeže je nezamestnaných, čo je vysokým rizikovým faktorom nestability v regióne. ILO (Medzinárodná organizácia práce) odhaduje, že ak by nezamestnanosť do roku 2018 klesla o polovicu, HDP by stúplo o 25 mld. EUR (UfM, 2017). Paradoxom je, že čím vyššie vzdelanie mladí ľudia dosiahnu, tým menšiu majú šancu na nájdenie pracovného miesta. V Egypte je nezamestnaných (34 %) absolventov univerzít, so základným vzdelaním však boli nezamestnané len (2 %) práceschopnej populácie. Vysoký je počet nezamestnaných žien: (65 %) v porovnaní s (33 %) mužov, čo je však prirodzené vzhľadom na náboženské a kultúrne zvyklosti, ženská pracovná sila však predstavuje pre tento región potenciál (The Economist, 2016). Podobná situácia s pracovnými pozíciami je aj v Tunisku, viac ako tretina mládeže je nezamestnaná a väčšina voľných pracovných miest je pre nekvalifikovanú pracovnú silu. Podľa údajov Svetovej banky viac ako polovica absolventov univerzít je nezamestnaná aj vo veku 35 rokov. Útlm v cestovnom ruchu situáciu ešte zhoršuje a počet pracovných miest v sektore sa znížil o (14 %) (rok 2015). Vláda síce vytvorila od roku 2011 pracovné miesta v štátnom sektore, zdvojnásobili sa tým však výdavky štátneho rozpočtu (medzi rokmi 2011 – 2014) až na (13 %) HDP (The Economist, 2016). V celom regióne je problém s *pracovným trhom*, ktorý je nepružný a je ťažké najímať a uvoľňovať zamestnancov z pracovného procesu.
- *Vysoké prírastky obyvateľstva (vysoká pôrodnosť)* – vyššia je iba v subsaharskej Afrike (Egypt vykazuje pôrodnosť 3,5 dieťaťa na ženu) (The Economist, 2015). Populácia regiónu sa od roku 1980 strojnásobila na 357 mil. v roku 2010, ročný prírastok je asi (1,8 %) (The Economist, 2016). Vysoké prírastky obyvateľstva, v spojení s nedostatočnými reformami, vedú k nárastu chudoby.
- *Nízke zapojenie žien do pracovného pomeru.*
- *Nízky stupeň regionálnej integrácie* – jedným z dôvodov je *nedostatočná infraštruktúra*, ktorá spôsobuje ročne stratu v objeme (6 %) celkových obchodov medzi krajinami. Nízke zapojenie krajín stredného Maghrebu spôsobuje týmto krajinám ročnú stratu (2-3 %) HDP (UfM, 2017).
- *Nízka atraktivita regiónu pre investorov.* Dhaman Investment Attractiveness report z roku 2016 hodnotí arabský región ako jeden z najmenej atraktívnych pre PZI, horší región je len africký. Najhoršie hodnotená bola logistika, telekomunikácie a technológie. Podiel svetových PZI v arabskom regióne predstavuje (2,3 %) s ročným poklesom PZI smerujúcim do regiónu o (10 %). Polovica PZI regiónu smerovala do golfských štátov, (17,3 %) do Egypta (6,9 mld. USD), (7,9 %) do Maroka (3,2 mld. USD) a 5,9 % do Libanonu (2,3 mld. USD). Intraregionálne PZI smerujú hlavne do Egypta (38 %), Maroka (30 %), Jordánska (7,7 %), Alžíriska (5,4 %) a Iraku (18,5 %) (The Arab Investment and Export Credit Guarantee Corporation, 2016).
- *Silná urbanizácia* – až (60 %) populácie regiónu MENA žije v mestách (The Economist, 2016).
- *Problém s pitnou vodou* - 180 miliónov ľudí má zlý prístup k pitnej vode a 60 miliónov pociťuje nedostatok vody. Egypt je ľudnatá krajina s 88 miliónmi obyvateľov, OSN však predpokladá, že súčasným tempom rastu obyvateľstva bude mať 140 mil. obyvateľov v roku 2050, čo vyvolá ešte väčší tlak na dopyt po

vode. V krajine je už dnes vody nedostatok s menej ako 1 000 kubickými metrami vody na obyvateľa na rok (The Economist, 2015), pričom tento podiel neustále klesá. Takmer všetku sladkú vodu získava Egypt z rieky Níl.

- *Politická nestabilita* (Líbya).
- *Pretrvávajúce ozbrojené konflikty v regióne* (Izrael v. Palestína, Sýria).
- *Rast chudoby*. V krajinách MENA je výrazný pokles rastu HDP od roku 2009 až po prepad v roku 2011 (Libanon, Egypt, Sýria), 2010 Jordánsko – v Jordánsku a Libanone nedošlo dodnes k významnému oživeniu rastu HDP, v Sýrii HDP klesá neustále, v Egypte došlo k miernemu nárastu v 2015 a opäť k spomaleniu.
- *Islamizácia* – nárast radikálneho islamu.
- *Nedostatočná infraštruktúra*. Svetová banka odhaduje, že (4%) HDP Egypta sa stráca pre dopravné zápchy. Pôda je však príliš drahá na to, aby sa stavali cesty. Jedným z riešení je odstraňovanie dotácií na palivá, čím sa stane používanie áut finančne náročnejšie. V Bejrúte (Libanon) dva mil. obyvateľov nemá celodenné dodávky elektriny a vody (The Economist, 2016).
- *Migrácia* – počas vojnového konfliktu v Sýrii emigrovalo odhadom šesť miliónov obyvateľov Sýrie, oficiálne registrovaných k 16. 2. 2017 bolo, podľa štatistických údajov UNHCR, 4 975 907 žiadateľov o azyl, v Európe žiadalo o azyl ku koncu roku 2016 vyše 885-tisíc sýrskych utečencov (UNHCR, 2017). Najviac utečencov prijalo Turecko (2,9 mil.), Libanon (1 mil.) a Jordánsko (0,9 mil.), v prepočte na počet obyvateľov je to Libanon (183 na 1 000 obyvateľov) a Jordánsko (87 na 1 000 obyvateľov). Významná je aj migrácia arabského obyvateľstva najmä zo Sýrie, Egypta a Palestíny do golfských štátov.
- *Energetické zdroje a rast dopytu po energetických zdrojoch*. Krajiny regiónu MENA delíme na:
 1. Krajiny s ropou alebo so zemným plynom, pri ktorých vývoz energetických surovín tvorí minimálne (45 %) a majú dostatok pracovnej sily. Najbohatšie náleziská ropy z regiónu má Líbya (3,85 % svetových zásob) a Alžírsko (0,95 % svetových zásob ropy) (The Organization of Arab Petroleum Exporting Countries, 2016).
 2. Krajiny bez energetických surovín, s rozvinutým priemyslom a so službami (cestovným ruchom – Tunisko, Maroko).
 3. Krajiny medzispotreby s technológiami pre priemysel, poľnohospodárstvo a so službami (Egypt, Sýria).
 4. Izrael – vyspelá krajina.
- Ropa ovplyvňuje celý región – ak majú krajiny ropu, sú od jej vývozu závislé, ak ju nemajú, pracovná sila migruje do krajín bohatých na ropu, aby si našla pracovné uplatnenie.
- *Udalosti Arabskej jari* spôsobili stratu potencionálneho HDP v regióne (v priemere o 15 %). Cestovný ruch tvorí/tvoril v Egypte, Tunisku, Jordánsku a Maroku významnú časť príjmov štátneho rozpočtu. Od roku 2010 však mierne stúpa alebo stagnuje len v Maroku, v Tunisko došlo k výraznému poklesu v roku 2011 a po následnom oživení k pádu v roku 2015 (*teroristické útoky*) (The Economist, 2016).

K faktorom, ktoré môžeme vyhodnotiť ako potenciál a prínos pre rozvoj medzinárodnej spolupráce, patrí:

- mladá, lacná, kvalifikovaná a početná pracovná sila;
- veľký odbytový trh;
- nevyužitá pracovná sila žien, ktorá nie je zapojená do pracovného procesu;
- nerastné suroviny, ktoré sú atraktívne pre PZI;
- veľký počet slnečných dní, ktoré sú zaujímavé pre rozvoj solárnej energetiky;
- poloha pri Stredozemnom mori, ktorá umožňuje využívať na prepravu námornú dopravu a ponúkať prístavné služby;
- historická a zmluvná naviazanosť na EÚ, s ktorou jednotlivé krajiny vytvárajú zónu voľného obchodu;
- spoločný jazyk a náboženstvo (výnimka je Izrael).

Záver

Okrem krajín produkujúcich ropu dochádza v regióne MENA k poklesu výkonnosti hospodárstiev – dôvodom je napätie v regióne, zhoršujúca sa bezpečnostná situácia, chaos v Líbyi, občianska vojna v Sýrii a rastúca migrácia. Navyše štátom riadený model hospodárstva neumožňuje využiť výhody globalizácie. V regióne pretrvávajú závažné problémy, ktoré bránia dynamickejšiemu rastu hospodárstva, ako aj obchodu s tovarmi s vyššou pridanou hodnotou. Medzi najzávažnejšie faktory identifikované v príspevku patria: demografický vývoj, vysoký počet nezamestnaných, hlavne medzi mládežou, nízke zapojenie žien do pracovného pomeru, nízky stupeň regionálnej integrácie, rast chudoby, problém s infraštruktúrou a silná urbanizácia, rast dopytu po energetických surovinách, politická a bezpečnostná nestabilita, nárast radikálneho islamu, terorizmus a silná migrácia. Región však má aj potenciál rastu, ktorý vyplýva z početnej, mladej, kvalifikovanej, lacnej pracovnej sily, a v rezervách, ktoré vytvárajú ženy, ktoré zatiaľ neparticipujú na pracovnom trhu; veľkého odbytového trhu, z vlastníctva nerastných surovín, ktoré sú atraktívne pre investorov, veľkého počtu slnečných dní, ktoré sú zaujímavé pre rozvoj solárnej energetiky, z geografickej polohy, ktorá môže ťažiť z možnosti využívať námornú dopravu a ponúkať prístavné služby, napojenosti na EÚ a obchodu s EÚ na princípe voľného obchodu a pod.

Napriek Európskej susedskej politike, ktorej hlavným cieľom bolo priblíženie úrovne hospodárstva krajín regiónu úrovni, ktorú dosahuje EÚ, rast životnej úrovne, rast vzájomnej obchodnej výmeny a spoločné projekty, hlavné ciele sa vplyvom vonkajších, ako aj vnútorných faktorov nedarí naplniť. Udalosti Arabskej jari nepriniesli očakávané pozitívne efekty: demokratizáciu riadenia štátu, rast zamestnanosti, rast HDP a celkový pozitívny hospodársko-sociálny rozvoj krajín MENA. V regióne nedošlo k výrazným zmenám v demokracii západného charakteru, naopak, niektoré režimy (Egypt) sa javia ako represívnejšie ako predchádzajúce, v Sýrii pokračuje vojnový konflikt a v Líbyi panuje chaos – tieto skutočnosti, na ktoré sa nadväzuje zvýšená teroristická aktivita, pôsobia destabilizujúco na celý región, chudoba neklesá, ale rastie, nezamestnanosť mládeže je rekordná a hospodársky rozvoj a obchod stagnuje. Po udalostiach Arabskej jari došlo k poklesom EÚ dovozov zo všetkých krajín regiónu, pri exporte eviduje EÚ pokles do Sýrie, Líbye a Egypta, vývoz do ostatných krajín stagnuje alebo mierne rastie. V exporte krajín

MENA naďalej prevažujú suroviny a poľnohospodárske produkty, resp. tovary z nízkou pridanou hodnotou, v produkcii tovarov s vyššou pridanou hodnotou je región (okrem Izraela) málo konkurencieschopný.

EÚ sa síce snaží prispôbiť Európsku susedskú politiku novej situácii, nie sú to však revolučné zmeny, skôr kozmetické úpravy. Prístup k jednotlivým štátom regiónu musí byť diferenciovaný. Ak bola v minulosti prioritou demokratizácia, dnes je to skôr stabilizácia, bezpečnostné otázky, spoločný postup v riešení terorizmu a migrácie, ktorá neúmerne narastá. Diferencovaný prístup je nutný aj v prípade obchodu, kríza v roku 2009 spôsobila pokles obchodu, Arabská jar stagnáciu a vojna v Líbyii a Sýrii citeľnejší prepád, výsledky sú rôzne v jednotlivých krajinách. V humanitárnej a rozvojovej politike diferencovaný prístup EÚ zohľadnila a najvýraznejšia podpora smerovala na riešenie humanitárnej krízy spojenej s migráciou do najviac postihnutých krajín.

Zoznam bibliografických odkazov

- Dadush, U. (2016). *OCP Policy Center 2016. The Global Outlook, Secular Stagnation, and the MENA region*. Dostupné Február 7, 2017 na <http://www.ocppc.ma/publications/global-outlook-secular-stagnation-and-mena-region#.WJs6OHc3ZZ0>
- Delegation of the European Union in Tunisia (2016). *Tunisia and the EU*. Dostupné Január 6, 2016 na https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/10_tunisia_4pg.pdf
- DW (2016). *EU's refugee deal with Jordan stalls*. Dostupné Decembér 23, 2016 na <http://www.dw.com/en/eus-refugee-deal-with-jordan-stalls/a-19537210>
- Eichler, J. (2010). *Terorismus a války v době globalizace*. Praha: Univerzita Karlova.
- European Commission (2017). *Market Access Database*. Dostupné Február 7, 2017 na http://madb.europa.eu/madb/barriers_result.htm?isSps=false&countries=DZ
- European Commission (2016). *Trade. Countries and regions. Jordan*. Dostupné Decembér 23, 2016 na <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/jordan/>
- IMF (2017). *World Economic Outlook Database*, Dostupné Január 4, 2017 na <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weo-rept.aspx?pr.x=40&pr.y=12&sy=2010&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=672%2C612%2C686%2C469%2C463%2C436%2C744%2C446&s=NGDPDPC%2CPPPGDP%2CLUR%2CLP%2CGGXCNL&grp=0&a=>
- MZV (2017). *Informácie o teritóriu, Maroko*. Dostupné Február 22, 2017 na https://www.mzv.sk/documents/10182/620840/Maroko+-+ekonomické+informácie+o+teritóriu_Apr2016.pdf
- MZV (2017). *Informácie o teritóriu, Alžírsko*. Dostupné Február 22, 2017 na <https://www.mzv.sk/documents/10182/620840/Alž%2C3%ADrsko+-+ekonomické+informácie+o+teritóriu.pdf>
- MZV (2017). *Informácie o teritóriu, Egypt*. Dostupné Február 22, 2017 na <https://www.mzv.sk/documents/10182/620840/Egypt+-+ekonomické+informácie+o+teritóriu+Apr2016.pdf>

- MZV (2017). *Informácie o teritóriu, Izrael*. Dostupné Február 22, 2017 na <https://www.mzv.sk/documents/10182/620840/Izrael+-+ekonomická+informácia+o+teritóriu,+apr%C3%ADI+2016>
- MZV (2017). *Informácie o teritóriu, Palestína*. Dostupné Február 22, 2017 na <https://www.mzv.sk/documents/10182/620840/Palest%C3%ADna+-+ekonomická+informácia+o+teritóriu+-+apr%C3%ADI+2016.pdf>
- Šmíd, T. (2010). *Vybrané konflikty o zdroje a suroviny*. Brno: Masarykova univerzita.
- The Arab Investment and Export Credit Guaramtee Corporation (2016). *Investment climate in Arab counties. Dhaman Investment Atractiveness Index*. Dostupné Február 14, 2017 na: <http://dhaman.net/en/wp-content/uploads/sites/3/2016/09/Climate-2016-ENG-ALL-C.pdf>
- Look forward in anger. (2016, August 6). *The Economist*. p. 16-17.
- Trouble in Tunisia. Dying to work for government. (Január 30, 2016). *The Economist*. p. 30
- Look forward in anger. (August 6, 2016) *The Economist*, p. 16.
- Transport in the Middle East. Let's go together. (Marec 12, 2016). *The Economist*, 2016. p. 31.
- The too fertile crescebt. (Jún 6, 2015). *The Economist*. p. 32.
- Transport in the Middle East. Let's go together. (Marec 12, 2016). *The Economist*. p. 31.
- Black gold, white gold. Special report. (Máj 14, 2016). *The Economist*, 2016. p.7.
- The Organization of Arab Petroleu Exporting Countries (2016). *Annual Statistical report*. Dostupné Decembér 20, 2016 na <http://www.oapecorg.org/Home/Publications/Reports/Annual-Statistical-report>
- UfM (2017). *Activity report 2015*. Dostupné Február 2, 2017 na http://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2016/06/UfM-Activity-Report_FINAL_WEB.pdf
- UNHCR (2017). *Syria Regional Refugee Response*. Dostupné Marec 12, 2017 na <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>